ڕووسیا و کورد … ڕەسوڵ بێ سکێنی

هەڵوێستی رووسیا لە ڕاپەڕینی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری دا …

ڕووداوەکانی دوای ڕیفراندۆمی هەرێمی کوردستان خەمساردی و بێدەنگی دۆستانی کوردی پیشاندا، لەبەرامبەر گوشارەکان بۆ سەر باشووری کوردستان، بۆیە هەندێ کەس هاتنەسەر ئەو بڕوایەی کورد واز لە دۆستایەتی و پشتیوانی ئەمریکا و ڕۆژئاوا بێنێ و ڕوو لە ڕووسیا بکات، لەوانەیە ئەو هەڵەیەی حکومەتی هەرێمیش کردی هەر لەو ڕوانگەیەوە هاتبێ، کە دووەم ڕۆژی دوای ڕیفراندۆم گرێبەستی نەوتی لەگەڵ کۆمپانیای (ڕووس نەفت)ی ڕووسیا ببەستێت، کە پێیان وایە ڕووسیا دۆستێکی ڕاستەقینەتری کوردە و پێویستە کورد ڕووی پەیوەندی و دۆستایەتی بەرەو ڕووسیا وەرگێڕێ، بۆیە لەسەر بنەمای ئەو وتەیەی کە (ئایندە لەسەر ڕابردوو بنیات دەنرێت)، پێویستە ئاوڕێك لەپەیوەندی ڕابردووی ڕووسیا لەگەڵ کورد بدەینەوە و چاوێکی خێرا بەقۆناغەکانی پەیوەندی ڕووسیا لەگەڵ کورد بگێڕین.

سەرچاوە مێژووییەکان ئاماژەیان بەوەداوە، ڕووسەکان لەدێر زەمانەوە بەبایەخەوە لە نەتەوەی کوردیان ڕوانیوە و هەمیشە کوردیان بەجەنگاوەری ئازا و قارەمان زانیوە و هەوڵیان داوە بۆ فراوان کردنی سنووری قەڵەمڕەوی دەسەڵاتیان بۆ گەیشتن بە ئاوەگەرمەکان لە کورد نزیك ببنەوە، بۆیە ڕووسیای قەیسەری لە جەنگ و ململانێکاندا لەگەڵ ئیمپڕاتۆریەکانی فارس و عوسمانیدا هەوڵی داوە کورد بەلای خۆیدا ڕاکێشێت. یان لانی کەم لە جەنگدا بێلایەنیان بکات، بەرامبەر بەوە هەندێ بەڵێنیان پێ بدات، بەڵام دواتر لە بەڵێنەکانی پاشگەزبۆتەوە و هیواو ئاواتەکانی کوردی کردووە بە قوربانی بەرژەوەندییەکانی خۆی.

کورد هەمیشە هەوڵیداوە پەیوەندی باشی لەگەڵ رووسیا هەبێت، بەپێچەوانەوە ڕووسیا زیاتر کاریگەری خراپی لەسەر پێوەندی نێوان کورد و رووس، و کورد و ئەرمەن هەبووە، سەرەتای سەدەی نۆزدە ڕووسەکان مامەڵەیان لەگەڵ کوردەکانی یێریڤان ِ باش نەبووە و باجی زۆریان لێ سەندوون، بەڵام باجی لەئەرمەنەکان وەرنەدەگرت و لەهەموو شوێنێك فەرمانداری ئەرمەنەکانی بەسەر موسوڵمانەکانەوە دانابوو، سەرەڕای هەوڵی زۆری کورد بۆ پەیوەندی کورد لەگەڵ

ئەرمەنەکان، بەڵام بەفیتی دەوڵەتە بێگانەکان بەتایبەت ڕووسیا زۆرجار ئەرمەنەکان دەستیان لەتاڵان و سوتاندنی دێهات و بردنی مەڕوماڵاتی ناوچە کوردییەکان هەبووە، هەتا ساڵی (1853) کورد لەدژی دەزگاکانی یاسایی ناوچەی ئەرمەن ناڕەزاییان دەربڕیوە، بەڵام ڕووس زیاتر گرنگیان بە ئەرمەن داوە، لەساڵی (1854) ئەو کوردانەی کۆچیان دەکرد بۆ ڕووسیا مەرجیان بۆ دانا بوون، کەسانی ئەرمەنیان دەکردە فەرماندەیان، بەڵام کوردەکان ڕازی نەبوون، بەڵکو یان ڕووسی یان دەبێ کورد بێت، کەواتە ڕووسەکان هۆکارێکی تێکچوونی پەیوەندی نێوان کورد و ئەرمەن بوون، ساڵی (1855) ڕووسەکان ئاگاداری ئەو ناڕەزاییانەش بوون لەلایەن کوردەوە لەئەرمەن دەکرا، بەڵام چارەسەریان نەدەکرد.

بایەخدانی ڕووسیا بەئەرمەنەکان جگەلە ئاینێکی هاوبەش نەبێت، هیچ شتێکی دیکە کۆی نەدەکردنەوە، سەرەڕای ئەوەی بەراورد بەکورد هیچ سوودێکی بۆیان نەبووە، سەرکردەی سەربازی ڕووس (پ.ی. ئەڤریانۆڤ) دەڵێت:" لەکاتی پێکدادانی شەڕی ئێمە و عوسمانیەکاندا پێلیسە ئەرمەنەکان هیچ قازانجێکیان بۆ ئێمە نەبووە، ئەوانە هەمیشە لەکاتی هێرش کردنەکاندا هەڵدەهاتن، وەك دواتر دەرکەوت ئەوانە دوای شەڕەکان تەنیا بۆ کوشتن و سەربڕینی موسوڵمانەکانی شارەکان ئامادە بوون."

لەکاتی جەنگی ڕووسیا- عوسمانی لە ساڵی (1877-1878) سەرۆکە کوردەکان سەرەتا خۆیان بوارد لە بەشداری ئەو شەڕە، بەڵام لە دواتر بەهۆی گوشاری دەوڵەتی عوسمانی و بانگەشەی غەزا و بەشداری موسڵمانان بەناوی دینەوە لەو شەڕەدا هەندێکیان بەشداریان کرد بەتایبەتی سەرۆکە کوردە دیارەکەی ئەو کات شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری، بەڵام بەماوەیەکی کەم دوای بەشداری کردنیان هێزەکانی (شێخ عوبەیدوڵڵا) بێزاری خۆیان لەبارودۆخە دەربڕی و بەرەکانی شەڕیان بەجێ دەهێشت، بێ گومان ململانێ و جەنگی رووسی – عوسمانی بۆ کورد زیانی زۆر بوو ژیانی لێ تێکدان، کاتێك کورد خراپەکاری و زوڵم و ستەمی عوسمانیەکانیان بۆ دەرکەوت وردە وردە بەخۆیان و چەکەکانیانەوە بەرەکانی جەنگیان بەجێ هێشت. رووسەکان ویستیان قارس داگیر بکەن، کوردەکان هاوکاری رووسەکانیان دەکرد لە (6)ی تشرینی دووەمی (1877) قارس گیرا، پاش ئەوەی رووسەکان قارس و باریەزیدیان گرت، هەستیان بەبێزاری کورد کرد بەرامبەر بەعوسمانیەکان، وەك (ئیڤانۆڤ)ی کونسوڵی رووسیا لەئەرزڕۆم لەپاش داگیرکردنی قارس دەنووسێت: " بڕوام وایە کوردستان بیر لە ڕاست

بوونەوە دەکاتەوە و بگرە خۆی بۆ ئامادە دەکات.” کوردی ناوچەی دەرسیم دوای سەرکەوتنی ڕووسیا لەبەرەی قەفقاسدا ڕاپەڕینیان بەرپاکرد.

شێخ عوبەیدوڵڵا هەر لەسەرەتاوە پەیوەندی لەگەڵ رووسیای تزاری پێ باشتر بوو لە دەوڵەتە ئەوروپاییەکانی تر، ڕەنگە هۆی ئەمە ئەوە بووبێ رووسیا هاوسنوور و هەمیشە کێشەی شەڕ و سنووری لەگەڵ تورکیا هەبوو، لەلایەکی تریش دەوڵەتەکانی تر بەتایبەت بەریتانیا لەکوردستانەوە دوور بوو، هەمیشە هەڵوێستی بەرامبەر بەکورد باش نەبوو. شێخ عوبەیدوڵڵا لە ساڵی (1879) نوێنەری خۆی بۆ کونسوڵگەی رووس لەئەرزروم نارد بۆ ئەوەی بزانێ هەڵوێستی رووس چی دەبێ ئەگەر شێخ شۆڕش بکا، نوێنەرەکە بۆ کونسوڵی ڕوون کردەوە، شێخ یارمەتی و کۆمەکی ڕووسەکانی لەهی هەر لایەنێکی تر پێ باشترە. کاتێك شێخ عوبەیدوڵڵا ئامادەکاری دەکرد بۆ ڕاپەڕینەکەی، رووسیا بەوردی چاودێری دەکرد، کاربەدەستانی رووس هەوڵیان دەدا پشتیوانی ڕاپەڕینەکەی شێخ نەکرێت، لەنامەیەکی نهێنیدا کە بۆ سەرۆکی قەزای ئیچمیازدین نێردرابوو، ئامۆژگاری و ئاگادار کردنەوەی تێدا بوو” بەبۆنەی بزوتنەوەی کوردەکانی دەوڵەتی عوسمانیەوە، گومانی تێدا نیە لەتەك ناوەرۆکی سیاسی ناوەرۆکێکی ئاینیشی هەیە، داوا لە جەنابی پایەبەرزتان دەکەین کوردەکانی قەزاکە لەچاو ون مەکەن و بەهیچ جۆرێك ڕێگا مەدەن بەشداری ئەو ڕاپەڕینە بکەن، نەبەپارە و نەبەهیچ شێوەیەك یارمەتیان نەدەن” بەڵام شێخ لەناو کوردەکان ناو و پایەیەکی بەرزی هەبوو، خەڵکی بەخۆشیەوە پێشوازی بیرو ئامانجی ڕاپەڕینەکەیان دەکرد.

پاش ئەوەی رووس کونسوڵگەی لەشاری وان کردەوە، شێخ نوێنەری خۆی سەید محەمەد سەعید بۆ لای (کامساراکان) نارد، نوێنەرەکە بۆ کونسوڵی ڕوون کردەوە، کورد دەتوانێ ڕۆڵێکی گرنگی هەبێ ئەگەر شەڕ لەنێوان رووسیا و عوسمانی هەڵبگیرسێ. چونکە هەموو ناوچە گرنگەکان لەبەردەستی کوردایە. بەڵام (کامساراکان) بەخەمساردییەوە گووتی: باشێ داواکانی بخاتە بەردەمی دەوڵەتی عوسمانی. چونکە لەوکاتەدا رووس و عوسمانی پەیوەندی باشیان هەبوو. پێدەچێ (کامساراکان) دژی هاوکاری کورد بووبێ زیاتر لەگەڵ هاوکاری مەسیحیەکاندا بووە.

لەکاتیکدا داواکاری و پشتیوانی کوردلەسەر حیسابی ڕووسیا نەبووە و تەنیا داوای هاوکاری بووە لە ڕووسیا لەبەرامبەر دا کوردیش هاوکاری ڕووسیا بکات، (ئەڤریانۆڤ) لەکتێبەکەیدا دەڵێت: ” هەمیشە کوردەکان پێشنیاری ئەوەیان کردووە هاوکاریمان بکەن، بەڵام

ئێمە(ڕووس) هیچ کاتێك نەمانتوانی لەگەڵ کوردەکان پێکەوە بچین بەگژ تورکدا و نەمانتوانی لەهیچ کاتێکدا نرخی ئەو داخوازیانەی کورد هەڵسەنگێنین"
شێخ عوبەیدوڵڵا پلانی دانا تا هێشتا ناڕازیەکان لەخۆی کۆبکاتەوە و لە خاکەلێوەدا دەست بەجەنگ بکاتەوە. (ژانویەی 1881). بەڵام لەبەرامبەر ئەم تەقەللایانەی شێخ عوبەیدوڵڵا و فەرماندەکانی کورد، تەقەللای گەورەتر و سامناکتری گەلەکۆمەکێی دەوڵەتان لە دژی بەرنامەکانی کورد هەبوون، لەسەرووی هەموویانەوە ئێران، هەر لەسەرەتای شۆڕشەکە و بگرە پێش هەڵایسانی شۆڕشەکە، دەرباری قاجاری و خودی (ناسرەدین شا)، بەپەلە و هەڵپە لەگەڵ: ڕووسیا، ئینگلستان، و عوسمانی بەگەرمی کەوتبووە تەقەللای کاری دیپلۆماسی و ڕاوێژ و نامە و نوێنەر ناردن و گۆڕینەوە، بۆ لای یەکتری و ڕێگا گرتن لە تەنینەوەی ڕاپەڕینەکە، لەم پێناوەشدا ئێران تکا و داخوازی لە ئینگلستان بۆ ئەوە بوو، داوا لە ڕووسیا بکەن، هێز و لەشکری خۆی، بۆ سەر سنووری ئازەربایجانی خواروو بنێرێ، و گوشار بخەنەسەر دەوڵەتی عوسمانی، تا بەهەموو شێوەیەك ڕێگا لەهەوڵی شێخ عوبەیدوڵڵا و ڕابەرانی تری کورد بگرێ.

دوای شگستی ڕاپەڕینەکە و گەڕانەوەی پاشماوەی هێزەکەی شێخ عوبەیدوڵڵا بۆ ناو وڵاتی عوسمانی بوو بەهۆی کێشەیەکی دوور و درێژ لەنێوان دەوڵەتی عوسمانی و قاجاریدا، حکومەتی ئێران داوایان لەحکومەتی عوسمانی کرد بوو، شێخ عوبەیدوڵڵایان بداتە دەست بۆ ئەوەی سزای بدەن. لەوەدا رووسیا و بەریتانیا لایەنگیری ئێران بوون، بەجووتە بەتوندی داوایان لە کاربەدەستانی عوسمانی کرد بوو سزای شێخ عوبەیدوڵڵا بدات.

دوای سەرنەکەوتنی ڕاپەڕینەکە و شکانی شێخ عوبەیدوڵڵا، لەجیاتی هاوکاری کردنی شێخ بۆ بەردەوامی ڕاپەڕینەکەی، رووس و ئینگلیز گوشاریان خستەسەر دەوڵەتی عوسمانی، پشنیاز بکات بۆ شێخ سەردانی ئەستەمبوڵ بکات، تا ناچاری بکات لەوێ بمێنێتەوە. بۆ ئەوەی بۆ مەرامەکانی خۆی بەکاری بێنێ.
لەساڵی1881 دوای وتووێژ و کێشمەکێشێکی زۆر دەوڵەتانی رووسیا و بەریتانیا شێخ عەبەیدوڵڵایان گەیاندە ئەو بڕوایەی پێویستە لەڕێگای وتوێژەوە چارەسەرێك بۆ مەسەلەی کورد بدۆزێتەوە. بۆ ئەم مەبەستە شێخ سەردانی ئەستەمبوڵ بکات، دەوڵەتی بەریتانیا هەستا بەنێوانگیری لەنێوان شێخ عوبەیدوڵڵا و ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانی بۆ ڕازی کردنی شێخ سەردانی ئەستەمبوڵ بکات هەڵوێستێکی ناحەزانەی

لەگەڵ کورد دا نواند و لەپایزی (1882) بزوتنەوەکەی تێکشکاند شێخ لە ئەنجامی زۆر لێ کردن و سەرکردنە سەری ناچار بوو بچێت بۆ لای سوڵتان و لەوێ یەکسەر دەسبەسەر کرا.

پاش دەستبەسەری و ڕاکردنی شێخ لە ئەستەمبوڵ و گەڕانەوەی بۆ کوردستان، شێخ عوبەیدوڵڵا نوێنەری خۆی عەلی قاسم ئۆغلی نارد بۆلای (کامساراکان) جێگری کونسوڵی روس لە ورمێ، داوای لێ کرد پشتگیری شێخ بکەن و هیچ داوای مەعنەوی و دارایشی لەرووس نیە، بەڵام ڕای رووسەکان وابوو پێویستە شێخ داوای لێ بکرێ گوێڕایەڵی حکومەتی عوسمانی بێ قەید و شەرت بێ. ئەمەش وای لە شێخ کرد هیچ ئومێدێکی بەرووس نەبێ.
حکومەتی رووسیای تزاری و بەریتانیا دەمارگیریەکی مەسیحیگەری توندیان بەرامبەر بەچارەنوسی ئەرمەنیەکانی تورکیا و بەتایبەتی ئەوانەی لە کوردستانی تورکیا دەژیان نیشان دەدا. مەبەستیشیان هەر ئەوەبوو پاراستنی مافی ئەرمەنیەکان بەناوی مەسیحیگەریەوە بکەنە بیانوو بۆ ئەوەی لەباری سیاسیەوە تین بۆ سوڵتان بێنن. ئەوەندی پەیوەندی بەکوردیشەوە هەبوو ئەم دوو دەوڵەتە مەسیحی کوردیان هەر بە مرۆڤ نەدەزانی.

دەوڵەتە ئەوروپیەکان گوشاریان دەختەر سەردەوڵەتی عوسمانی بەناوی چاکسازی بۆ ئەرمەنەکانی دەوڵەتی عوسمانی، ئەمە بووە هۆی توڕە بوونی عوسمانی لەساڵی (1880) عوسمانیەکان بەهەموو شێوەیەك هەوڵیان دەدا کورد بەگژ ئەرمەندا بکەن، وەکو ئامرازێك دژی چاکسازی بەکاری بهێنێت. بەڵام شێخ عوبەیدوڵڵا ڕێگای نەدا ئەو ویستەی عوسمانیەکان بێتەدی. سەرەڕای هەوڵەکانی کورد بۆ پەڕێشی پەیوەندی و دۆستایەتی لەگەڵ ئاسووریەکان، بەڵام حوکمدارانی لەخۆبایی ئاسووری هەمیشە مەیل و ئارەزووی دەسەڵات بوون بەسەر کورددا، لەسەرەتاوە تا کۆتایی لەگەڵ کورد خەریك بوون، هەمیشە زیانیان پێ گەیاندووە و خۆشیان زیانیان کردووە.

بۆ زیاتر پتەو کردنی ڕاپەڕینەکە شێخ ڕووی کردە (مارشەمعون) و داوای لێ کرد لابداتەلای ڕاپەڕینەکەی کورد. بەڵام ئەویش وەڵامێکی دایەوە هیوای ڕێك کەوتنی تێدا نەبوو. لە کۆتایی مایسی ئەو ساڵەدا (کامساراکان)ی یاریدەدەری کونسوڵی رووسیا لەگەڵ (مارشەمعون) یەکیان دی، (مارشەمعون) بەئاشکرا ئەو ڕاستیەی بۆ درکاند و گوتی:
" شێخ هەوڵیدا بەلای خۆیدا ڕای بکێشێت، بەڵام ئەم ڕازی نەبوو بەشداری بزووتنەوەکەی شێخ بکات، چونکە ڕای وابوو دەوڵەتە ئەوروپایەکان ئەمڕۆ بۆ یان سبەی باری سەرشانی گاورەکانی دەوڵەتی

عوسمانی سووك دەكەن".

یەكێك لەو هۆكارانەی بووە هۆی شكستی ڕاپەڕینەكەی شێخ عوبەیدوڵڵا، ڕووسیا و ئینگلتەرە و توركیا هەڵوێستی دژ بە ڕاپەڕینەكەی كوردیان گرتەبەر. ڕووسیا خاوەنی دەسەڵاتێكی زۆر بوو لەئیران، ئینگلتەراش لەوكاتەدا كاریگەری زۆریان هەبوو لەسەر دەسەڵاتدارانی ئەستەمبوڵ.

پاش دوورخستنەوەی شێخ عوبەیدوڵڵا ڕاپەڕینەكەی كورد كەوتە كزی و هێمن بووەوە، ئەستەمبوڵ گەلێك لەو سەرۆكە كوردانەی كڕی ڕۆژی خۆی پشتگیری ڕاپەڕینەكەی عوبەیدوڵڵایان كرد بوو. لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا ڕاپەڕینی كوردەكان (1880) بەسەركردایەتی شێخ عوبەیدوڵڵا بایەخێكی گرنگی هەبوو، ئەگەرچی سەركەوتوو نەبوو، بەڵام هەنگاوێكی گرنگ بوو بۆ بەرەو پێش بردنی كێشەی كورد. لەڕاستیدا ئەم ڕاپەڕینە لە هەموو ڕاپەڕین و بزووتنەوەكانی پێشووی كورد بەتواناتر بوو لەهەردوو لایەنی سیاسی و ڕێكخستنەوە. دامركاندنەوەی ڕاپەڕینەكەی شێخ عوبەیدوڵڵا نەبووە مایەی ئارامی لە كوردستاندا، هەرچەندە ڕاپەڕینەكەی شێخ عوبەیدوڵڵا نەیتوانی ئامانجە گەورەكەی بەدامەزراندنی قەوارەیەكی یەكگرتوو بۆ كورد بەدیبێنێ، بەڵام توانی جۆرێك یەكێتی كوردستانی ژێر سایەی تورك و فارس نیشان بدات و یەكخستنی نەتەوەی كورد بەگوێی داگیركەرانی كوردستاندا بچرپێنێ.

هەموو ئەم ڕووداوانە ئەوەمان بۆ ڕوون دەكەنەوە، ئەگەرچی كورد هەمیشە بەباوەڕی پتەوەوە هەوڵی داوە پەیوەندی باشی لەگەڵ دەوڵەتی ڕووسیا هەبێت، بەڵام ڕووسیا هەمیشە پشتی لەكورد كردووە، خۆ ئەگەر لەبەر بەرژەوەندی خۆشی هاوكارییەكی كەمی كوردی كردبێت، لەناوەڕاستی ڕووداوەكاندا بەجێی هێشتوون و پشتی تێكردوون، لەبەرئەوە كورد پێویستە وانە لەڕابردوو وەربگرێ و ئەگەر بەڕێوەبردنی بارودۆخی سیاسیش داوای پەیوەندی و پشتیوانی لەڕووسیا بكات، بەڵام هەرگیز نابێت ئەوەندە بچێتە پێشەوە كشانەوە و پشت تێكردنی ڕووسیا ببێتە هۆی كارەسات و سەربڕینی خواستەكانی كورد.

ڕەسوڵ بۆ سكێنی
2017 -3011

-__________

بۆ ئەم بابەتە سوود لەم سەرچاوانە وەرگیراوە:

1- دكتۆر عبدوللا عەلیاوەیی، كوردستان لەسەردەمی دەوڵەتی

عوسمانیدا، چاپی سێیەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر 2004.
2- دکتۆر جەلیلی جەلیل، ڕاپەڕینی کوردەکان ساڵی 1880، وەرگێڕ لەرووسی یەوە: دوکتۆر کاوس قەفتان، چاپخانەی الزمان-بەغدا، 1987.
3- محەمەد ڕەسوڵ هاوار، کوردوباکوری کوردستان لەسەرەتای مێژووەوە هەتا شەری دووهەمی جیهان، بەرگی یەکەم، چاپی دووەم، 2006.
4- هەستیار کەمال کوردی، سیاسەتی رووسیای قەیسەری بەرامبەر بەکورد(1850- 1914)، سلێمانی 2011.
5- نەجاتی عەبدوڵڵا، شۆرشی عوبەیدوڵڵای نەهری لەبەڵگەنامەکانی فەرەنسیدا (1879-1882)، سلێمانی 2004.
6-کامەران محەمەد حاجی، کوردستان لەبازنەی کێشەی ڕۆژهەڵاتدا 1800- 1900، چاپی یەکەم، هەولێر 2007.